

1

Posudek oponenta na doktorskou disertační práci

Jan Kohoutek: *Long Night's Journey into Day: Implementation of Czech Policy on Higher Education Quality Assurance* (284 normostran textu a 45 stran příloh).

Předložená rozsáhlá doktorská disertace se zabývá velice aktuálním tématem veřejné, konkrétně vysokoškolské politiky. Totiž tématem kvality a jejího zajišťování. Konkrétně analyzuje implementaci veřejné politiky v oblasti kvality vysokoškolského vzdělávání.

Práce je velmi dobře komponována: má jasné téma, dostatečné (a pertinentní) teoretické zázemí, je empiricky a metodologicky solidně fundována a vykazuje vysokou akribii.

Vymezení pole zkoumání správně vřazuje implementaci specifické politiky zajišťování kvality v sektoru vysokých škol do rámce zkoumání implementace veřejných politik vůbec. Nejprve tak staví do popředí jako téma výzkum implementace a jeho teoretická východiska; pojem kvality je stručně zmíněn v přehledu základních přístupů a pojetí (Harvey, Green, Watty, van Vught ad.). Poté podává kvalitní přehledy výzkumů implementace politik (včetně méně četných výzkumů implementace ve vysokoškolském sektoru), zaměřuje pozornost na tzv. instrumentální přístup (Vedungova typologie instrumentů veřejné politiky) a logicky završuje pojmovou přípravu zkoumáním kritické vazby – mezi návrhem a koncipováním politiky a jejích cílů na jedné straně a jejich uskutečněním, postupnou realizací na straně druhé.

Souhrnně teoretickou (pojmovou) přípravu zkoumání implementace politiky zajišťování kvality českého VŠ systému v posledních 20 letech hodnotím vysoce kladně. Představuje nejen vynikající přehled (informace, znalosti), ale především vhlad do problému (ukazuje kritické souvislosti problému a jeho význam). V autorově analýze se vynořují jako kritické dva body. Za prvé, hledání optimálního kompromisu mezi top-down přístupem (politické centrum formuluje cíle a opatření a akademický svět je realizuje), bottom-up (relativně nesvazovaní akademičtí aktéři realizují své, a potažmo i systémové cíle) a policy-action kontinuum (interaktivní výkladové schéma formulování politických cílů, něco jako *knowing by doing*). A za druhé, daleko podstatnější – ale i v autorově podání poněkud skryté - téma povahy vysokoškolských institucí (univerzit?), svébytnosti logiky jejich fungování; resp. šířeji téma prostoru pro veřejnoprávní korporace v neoliberálním kapitalismu sofistikováním forem ovládnutí společnosti podnikatelským a finančním světem (vykazování a důvěra/důvěryhodnost VŠ; vykazování, kontrola a evaluace, zlepšování; rozdělení na vnitřní a/vs. vnější dimenzi kvality). Konkrétně se pak jádrem těchto kapitol stává velmi solidní a poctivá (protože historicky zakotvená) polemika s konceptem Čerycha a Sabatiera (formulace-implementace-reformulace).

K této části práce mám následující připomínky a otázky:

- 1) S přechodem k masifikaci (jaké měla důvody: existují různé výklady, proč k ní došlo, včetně kritických prisuzujících ji potřebě deregulovaného finančního kapitálu vytvořit trh masové spotřeby vzdělanostního zboží, srv. Vinokurová, Chris Lorenz ad.) došlo k „rozpuštění“ tradičních univerzit a škol v moři terciéru. Pokles kvality (výuky a nakonec i významu vlastního výzkumu pro výuku) je logickým důsledkem. Akademická obec původních univerzit pak opět logicky odmítá téma kvality jako pokryteckou hru: politici a vnější aktéři nám vnutili (vytvořili bez naší vůle) podmínky objektivně neprospívající kvalitě a nyní nás budou nutit, abychom se pozorovali, vykazovali a hodnotili a tak prokazovali, že vůbec máme právo být tím, čím jsme ještě donedávna byli. Jak zajistit, aby téma kvality nebylo vnímáno (nebo skutečně nebylo)

jen jako další nástroj neoliberální politiky, která definitivně zvítězila v polovině uplynulé dekády?

- 2) Při pozorném čtení se čtenář nemůže zbavit dojmu, že řada formulací je jaksi příliš generických, a že to, co platí pro univerzitu o 5 fakultách s relativně homogenními či blízkými obory, neplatí třeba pro UK nebo pro malou regionální vysokou školu. Jakou roli v politice implementace kvality hraje dimenze vysoké školy a spektrum jejích činností? Proč je v dnešním světě, kde (nejen školští) politici jsou do značné míry hlasem ekonomických, finančních, podnikatelských kruhů tak obtížné akceptovat, že velké, dlouhodobě úspěšné, excelentní univerzity nemusejí průběžně vykazovat detaily o své činnosti, protože transformativní koncept kvality se prostě nevyhodnocuje stejným způsobem jako value for money kvalita?
- 3) Volba instrumentálního přístupu je z hlediska empirické kontrolovatelnosti konceptů určitě vhodná. Nicméně, existuje sociologicky zdůvodněný fenomén sociální konstrukce specifické reprezentace předmětu díky použití určitých nástrojů (Alain Desrosières). Nástroje nejsou nikdy neutrální (např. zavádění nové povinnosti vykazovat indikátory kvality vlastní činnosti nutně sugeruje a posléze ustavuje skutečnost nedůvěryhodnosti či nespolehlivosti instituce či jedince). V práci malinko postrádám úvahu o tom, jakou reprezentaci vysoké školy nástroje typu akreditace, FRVŠ, RP ad., konstruuji, a zda tyto procesy máme pod kontrolou (ve smyslu: reflektujeme je).
- 4) S tím souvisí i poněkud stručné zmínky o neoliberálním ideologickém schématu. NPM v zásadě znamená vytvoření vakua: stát je vyhnán z role garanta veřejné politiky a pak záleží na tom, kdo a jak rychle tohle vakuum zaplní. U nás se v letech 2006-2011 nepodařilo ho zaplnit ani privátními subjekty, resp. nestátními agenturami apod. (viz dočasné selhání návrhů Bílé knihy TV), ani akademickými reprezentacemi (viz osamocená pozice UK v polemice s reformními návrhy MŠMT). Jaká je interpretace této skutečnosti doktorandem?
- 5) Vývoj českého vysokého školství je velmi plausibilně nastíněn z pohledu prvků zajišťování kvality. Nicméně, periodizace je poněkud technická. Můj návrh by byl zjemnit a obsahově rozšířit tuto periodizaci (1990-94: de-ideologizace automaticky zajišťuje kvalitu, protože si to ohlídnou fakulty samy; 1994-1998: snaha o de-etatizaci a odlišení svobody učit a bádát od autonomie instituce nucené vyjednávat se státem podmínky pro jejich realizaci: kvalita vázaná jen na nárůst financí; 1998-2006: plnění úkolu kvantitativní expanze, mobility, internacionalizace ad., odsouvá téma kvality do pozadí; 2006 – dosud: nástup neoliberální doktríny s omezeným financováním, rétorikou excellence, diverzifikace a kvality zajištěné především vnější kontrolou). Nejsem takový specialista na uvedené téma, proto by mě zajímal názor doktoranda na tuto periodizaci.

Metodologie zkoumání je smíšená a představuje kombinaci více metod. Analýza dokumentů pomohla vytvořit kategoriální strukturu pro další sledování. To probíhalo pomocí polostrukturovaných rozhovorů s vybranými relevantními aktéry vysokoškolské politiky, které měly explorativní funkci. Pomohly u jednotlivých vybraných instrumentů zpřesnit nejen, jak aktéři vnímají jejich logiku, účel a skutečné fungování, ale také jejich efekty, výsledky a omezení. Na základě výsledků byly formulovány tři ideotypické varianty implementace politiky zajišťování. A sice totální kontrola pomocí tzv. vykazování (Accountability Land), umírněná kontrola, kdy je určité vykazování pro vyšší instance nutné, ale míra autonomie je relativně velká (Moderate Accountability) a nakonec Trustworthy Partnership – tedy tradiční model z dob elitní fáze univerzit, kdy důvěra v tzv. akademický leadership dostatečně zajišťuje kvalitu výuky i bádání. Iterativní

(2x) užití dotazníku v rámci Delphi metody umožňuje posoudit tyto varianty a nakonec i pomocí statistické procedury doložit preferenci varianty umírněného vykazování jako dominantního modelu implementace zajišťování kvality.

Čtyři vybrané instrumenty jsou důkladně a detailně posouzeny. Akreditační komise (resp. proces), granty FRVŠ, projekty Rozvojových programů i Platforma sdílení dobré praxe BPE. Šest výzkumných otázek dobře artikuluje nálezy a hustá deskripce instrumentů poskytuje dobrou oporu pro jejich hodnocení. K této části práce mám jen dvě otázky.

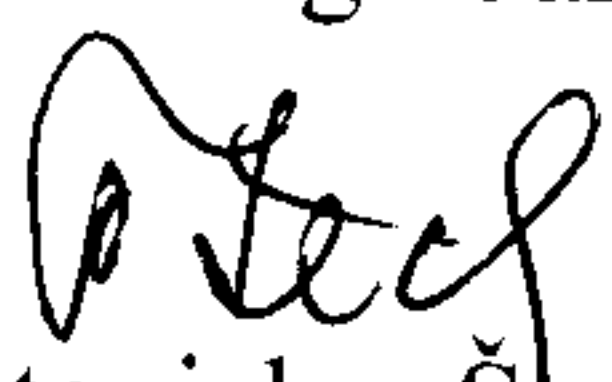
- 1) Je evidentní, že klíčové je, jakýma očima se na instrumenty i na celou politiku kvality díváme. Tedy – klíčový je aktér, stakeholder. Nebylo by vhodné více diferencovat vhodnost, racionále, účinnost atd. jednotlivých instrumentů právě podle nich? Třeba granty FRVŠ jsou pro velkou výzkumnou univerzitu téměř pod rozlišovací úrovní akademických funkcionářů univerzity, zatímco pro pracovníky kateder a ústavů, zejména menších škol, jde o důležitý a efektivní nástroj zkvalitnění výuky.
- 2) Velký problém mám v malém českém „rybníčku“ s rozlišováním „top“ a „down“, s pojmy jako „akademická oligarchie“ (nejde jen o odpudivé konotace, ale především o to, že díky AS a dalším orgánům neodpovídají realitě). Jak interpretovat tyto artikulace v situaci, kdy centrální orgány či instance typu týmy IPn, nebo AK apod. jsou tvořeny akademickými pracovníky, kteří sami často nejsou funkcionáři na svých školách? Je politika priorit FRVŠ či RP určovaná do značné míry skupinami vlivných akademiků ještě top-down? Možná ano – nevím totiž, zda umíme zachytit skryté procesy lobbingu a prosazování zájmů skupin akademických institucí (např. regionálních) vydávaných za celospolečenské. Nebo co využívání „spolupracujících“ skupin akademiků centrem k prosazení zájmů politicko-ekonomických?
A k tomu jen dodatek: rozlišovat akademickou oligarchii, akademiky a experty jako společenské aktéry je nanejvýš problematické. Copak rektori a další nejsou současně experty? Nemají snad taky autoritu založenou na vědě – a to i v oblasti řízení?
Otázku moci nelze navíc redukovat jen na složení instancí a na počet a afiliaci jejich členů.

Jedna drobná historická poznámka: domnívám se, že Rozvojové programy historicky vznikly společnou dohodou VŠ, že část prostředků na vzdělávací činnost bude vyčleněna na rozvojové potřeby škol. Ty si s nimi naloží podle svého (při respektování obecných pravidel a předpisů hospodaření). Výhodou bude, že se vytvoří tlak na formulaci konkrétní potřeby v podobě projektu, že plnění úkolu na ústavu či fakultě bude lépe kontrolovatelné vyšší instancí (tj. VŠ), a že bude možné pracovat více strategicky v rámci instituce jako celku. Některé VŠ tedy vnímají tento nástroj jako nárokový prostředek vlastního rozvoje, nikoli jako primárně systémový.

Pokud jde o závěrečná shrnutí, dovoluji si vyslovit pouze své obavy, pokud jsou zachyceny všechny prvky demokratizaci kvality. V práci se ignoruje role vnitřních orgánů samosprávy (AS) a také VR. To, že někde fungují formálně či slabě, ještě neznamená, že jinde jsou např. ADZ a na ně vázané RP bezproblémově prosazovány silou vedení škol.

Závěr: posuzovaná práce je výborná. Vykazuje znaky zralé práce a to včetně formálních parametrů. Mé otázky a připomínky jsou spíše rozvinutím některých jen naznačených problémů. Nic nemění na tom, že po úspěšné obhajobě navrhuji přiznat mgr. Janu Kohoutkovi titul PhD.

V Praze 10. srpna 2011

prof. PhDr. Stanislav Štech, CSc.
UK – PedF, kat. psychologie